

„Meghalt Gyűrűfű – éljen Gyűrűfű!”

Egy jelképpé vált falutörténet (újra)hasznosítása

A tanulmány egy folyamatban lévő kutatáson alapul, melynek fókuszában a magyarországi ökofalvak néprajzi-antropológiai vizsgálata áll. Az ökofalvak kutatására a külföldi társadalomtudományi szakirodalomban már jó ideje akadnak példák és a magyar ökofalvak életének egyes aspektusairól Magyarországon is léteznek társadalomtudományi kutatási kezdeményezések. Az ökofalvak gazdálkodásának vizsgálata bekapcsolható a gazdaságtudományokban az utóbbi időben egyre nagyobb teret nyerő ökológiai gazdaságtanba, és rendkívül fontos kérdés a közösségteremtés, a hagyomány és hagyományalkotás kérdése, illetve e hagyományok beillesztése a zöldmozgalmak és a fenntartható fejlődés diskurzusába. Jelen tanulmányban Gyűrűfű ökofalu létrejötteként egy új szempontú értelmezésére tesz kísérletet a szerző: azt vizsgálja, hogy az ökofalu alapítói miként kapcsolták/kapcsolják össze a régi, kihalt Gyűrűfű és az új, ökofalu Gyűrűfű történetét, hogyan hasznosítják újra a már létező, aktív potenciállal bíró Gyűrűfű-szimbólumot önmaguk megjelenítésében, és miképpen alkalmazzák mindezt az aktuális hatalmi diskurzusokkal és a jelenlegi társadalmi-gazdasági berendezkedéssel szembeni véleményük kinyilvánításában.

A városból vidékre való kiköltözés, ahogyan Európa más tájain, úgy Magyarországon is jelentős tendencia.¹ A kiköltözésnek számos eltérő oka és módja létezik. Egyik formája még a nyolcvanas–kilencvenes évekre datálható, és lényege a visszatérés a kulturális és természeti gyökerekhez és a falusi életmódhoz, valamint a faluba való integrálódás. E kiköltözési mód egyik speciális megnyilvánulási formája és eredménye a hazai ökofalvak létrejötte.

Tanulmányom egy folyamatban lévő kutatáson alapul, melynek fókuszában a magyarországi ökofalvak néprajzi-antropológiai vizsgálata áll. Az ökofalvak kutatására a külföldi társadalomtudományi szakirodalomban már jó ideje akadnak példák (lásd Austin 1993; Castrejón 2007; Haraldsson 1998; Jouhki 2006; Kasper 2008; Kirby 2003; Litfin 2008), és a magyar ökofalvak életének egyes aspektusairól Magyarországon is léteznek társadalomtudományi kutatási kezdeményezések (Borsos 2007; Farkas n. d.; Gráfik 2000). Saját kutatásom főbb területei között szerepel a hazai ökofalvak szociokulturális jellemzőinek, mindennapi életének feltárása, a vallás szerepének vizsgálata az ökofalvak működésében, a lokális kultúra, a helyi lakosok és az ökofalvak viszonyának kérdése. Az ökofalvak gazdálkodásának vizsgálata bekapcsolható a gazdaságtudományokban az utóbbi időben egyre nagyobb teret nyerő ökológiai gazdaságtanba (ehhez lásd többek között Pataki–Takács–Sánta, szerk. 2004), és rendkívül fontos kérdés a közösségteremtés, a hagyomány és hagyományalkotás kérdése, illetve e hagyományok beillesztése a zöldmozgalmak és a fenntartható fejlődés diskurzusába. Az úgy-

nevezett ökoszemlélet és a hagyományos falusi kultúra között számos, a közösségek által tudatosan felvállalt párhuzam létezik: az ökofalvakra általában jellemző a hagyományos paraszti kultúrából ismert építőanyagok (szalma, vályog) és építési technikák használata, a helyi növény- és állatfajtákhoz és az extenzív gyümölcsösökhöz való visszatérés, a tájba illő művelési módok alkalmazása és a kismesterségek felelevenítése vagy életben tartása. A településnéprajz számára fontos terep az ökofalvak építészete, településszerkezete, az alternatív technológiák használata, és új adalékokkal szolgálnak e falvak az ökoturizmus, illetve a falusi vendéglátás kutatásához. A fenti vizsgálati pontok mellett az ökofalvakat feltétlenül érdemes a(z alternatív) társadalmi mozgalmak kérdéskörébe bekapcsolni: Magyarországon az alternatív társadalmi mozgalmaknak, ezen belül is az ökológiai mozgalmaknak fontos előkészítő szerepük volt a rendszerváltásban, és a jelenlegi ökofalvak számos szállal kapcsolódnak ezekhez a mozgalmakhoz (Diczházi 1985; Harper 2005; Hollós 1988; Illés–Medgyesi 1998; Persányi 1993; Szabó 1992; 1993; 2001; Szirmai 1991; az ökológiai mozgalmakhoz lásd Taylor, ed. 1995).

Jelen tanulmányban Gyűrűfű ökofalu létrejöttének egy új szempontú értelmezésére teszek kísérletet: azt vizsgálom, hogy az ökofalu alapítói miként kapcsolták/kapcsolják össze a régi, kihalt Gyűrűfű és az új, ökofalu Gyűrűfű történetét, hogyan hasznosítják újra a már létező, aktív potenciállal bíró Gyűrűfű-szimbólumot önmaguk megjelenítésében, és miképpen alkalmazzák mindezt az aktuális hatalmi diskurzusokkal és a jelenlegi társadalmi-gazdasági berendezkedéssel szembeni véleményük kinyilvánításában.

Mindenekelőtt következzen az ökofalu-koncepció rövid bemutatása!

Az ökofalvak

„Az ökofalu kis léptékű emberi település, ahol az emberi igények harmonikusan illeszkednek az adott hely ökológiai eltartó-képességének korlátaival, hogy ezzel elérhetővé váljék a hosszú távú fenntarthatóság.” (Borsos et al. 1998:34²) Az ökofalvak lakói társadalmi, ökológiai és gazdasági fenntarthatóságra egyaránt törekednek; céljuk a környezetnek legkevésbé ártó, abba leginkább illeszkedő emberi települési modell létrehozása. Ennek érdekében igyekeznek környezetkímélő (tradicionális, falusi és modern, alternatív) technológiákat alkalmazni, és ezekhez illeszkedő életmódot folytatni. Autonómiára törekvő közösségek, melyeknek egyik célja „leválni a köldökszinóról”: a lehető leginkább függetlenedni a különféle függést, kiszolgáltatottságot okozó hálótól, legyen az szociális, infrastrukturális vagy gazdasági háló. Fontos jellemzője az ökofalvaknak, hogy úgynevezett megalkotott, azaz – Hajnal Klára kifejezésével – „csinált” közösségek (*intentional communities*), amelyeknek célja egy élhetőbb, szoros társadalmi kapcsolathálón alapuló mikrotársadalom létrehozása.

Mindemellett az ökofalu lakói nem „utópikus menekülőknak, szökevényeknek”,³ hanem sokkal inkább a világ társadalmi-ökológiai rendszerébe mélyen beágyazott résztvevőinek tekintik önmagukat (Litfin 2008). Mint autonóm közösségek szükség esetén fontosnak tartják a tiltakozás különböző formáit, ugyanakkor a mindennapi élet működőképes alternatíváit keresik, amelyek elvezetnek a szélesebb társadalmi jóhoz (Pic-

kerill–Chatterton 2006:737). Többségük példát kíván nyújtani: egy élhetőbb, emberibb és főleg hosszú távon fenntartható élet modelljeként fogalmazzák meg önmagukat.

A közös célon túl, mely összeköti őket, rendkívüli változatosság jellemzi az ökofalvakat, hiszen nagyon sokféle az a társadalmi, természeti és kulturális közeg, ahol létrejöttek. Az aprófalutól a nagyvárosi, úgynevezett *inner-city* ökofaluig, a dzsungeltől a sivatagig ma már minden kontinensen található ökofalvak (tájékozódásul lásd www.gen.ecovillage.org).

Az első ökofalu-kezdeményezések az 1970-es években jelentek meg Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban, és a következő két évtizedben az alternatív társadalmi mozgalmak palettáján fokozatosan létrejött egy új mozgalom, az ökofalu-mozgalom. 1994-ben megalakult az ökofalvak nemzetközi hálózata, a Global Ecovillage Network (GEN). A GEN az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának konzultációs tagja, és a 21. század fordulójára több száz tagot számlált a világ összes kontinenséről. Az ökofalu-idea terjedését és így számos ökofalu létrejöttét nagyban segítette az internet. A GEN létrejöttekor az internet és a számítógépek, illetve internetkávézók terjedése elérte azt a szintet, ami lehetővé tette a GEN-honlapok széles körű elérhetőségét, és elősegítette a mozgalom terjedését és az ökofaluminta továbbadását. Ilyen értelemben a nemzetközi ökofalu-mozgalom egyszerre globális és lokális jelenség: globális célkitűzéseit és modelljét tekintve, lokális az ökofalvak megvalósulásának helyszínét és módját illetően (Litfin 2008).

A hazai ökofalvak is szorosan kapcsolódnak ehhez a mintához, alapítóik évtizedek óta funkcionáló, külföldi (főként európai és indiai) ökofalvakban szerzett tapasztalataikat építették be a magyar falvak létrehozásába (e mintateremtő hatás vizsgálata azonban külön tanulmányt érdemel). Az első ökofalvakat Magyarországon a rendszerváltás után, az 1990-es évek elején alapították, de – ahogyan arról később bővebben is szó lesz – legtöbbjük alapítói révén kapcsolatot mutat a késő szocialista korszak földalatti zöld- és alternatív társadalmi mozgalmával.

Az ökofalvak fent említett sokszínűsége a magyar ökofalvakra is jellemző: megtalálható közöttük a legmodernebb alternatív technológiára alapozó (Galgafarm), a technológiát a lehető leginkább kiiktató (Krisna-völgy, Visnyeszéplak) és a kettőt ötvöző falu (Gyűrűfű); az elzárkózásra hajló és a teljesen nyitott közösség, és vallási-ideológiai háttérük is sokféle (New Age, Krisna-hit, katolicizmus, „csak” zöldideológia). Létezik zöldmezős beruházként létrejött ökofalu (Galgafarm, Krisna-völgy), és voltak olyan kezdeményezések is, ahol egy már létező és funkcionáló falut igyekeztek ökofaluvá átalakítani (Gömörszőlős). A magyar ökofalvak többsége azonban vagy elnéptelenedett falu helyén (Gyűrűfű), vagy gazdaságilag és társadalmilag hátrányos helyzetben lévő faluban, illetve ahhoz kapcsolódva jött létre (Krisna-völgy, Visnyeszéplak), éppen e falvak viszonylagos elszigeteltsége és többé-kevésbé ép természeti környezete miatt. A magyar ökofalu-mozgalmat a Magyar Élőfalú Hálózat (MÉH) fogja össze, melynek tagjai: Krisna-völgy Indiai Kulturális Központ és Biofarm (Somogyvámos), Sokoró Ökológiai Park Alapítvány (Győrújbarát), Természetes Életmód Alapítvány (Ágostyán), Ormánság Alapítvány (Drávafok), Máriahalom Biofalú, Visnyeszéplak, Gömörszőlős, Galgafarm (Galgahévíz), egy nagyszékelyi közösség, csatlakozófélben van Magfalva (Gomba), és a kezdetektől tagja Gyűrűfű.⁴

A magyar falvakba irányuló migráció az 1960-as évektől

Az 1960-as évektől a városokba irányuló migráció mellett változó faluba költözési tendencia is kimutatható Magyarországon. Enyedi György adatai szerint 1960 és 1974 között hárommillióan költöztek falvakból, de ezek egy része nem városba, hanem másik faluba költözött, sőt az 1970-es évekre a migráció többsége faluba irányult. A városból falura költözés ekkor még kevésbé volt jellemző, 1970 és 1973 között körülbelül negyvenezren költöztek elsősorban nagyvárosok elővárosi övezetébe (Enyedi 1980:40–41). Vági Gábornak az 1980-as évek közepére vonatkozó adatai szerint száz útra kelőből ötvenegy falvakba költözött (Vági 1991:71). Ez a szám magában foglalja a faluból faluba és a városból faluba költözőket egyaránt, ahol a falvak többnyire a falurendszer nagyobb települését jelentik, általában az adott körzet központját, de a befogadó falvak között található aprófalvak is. Az 1960–1970-es évek körzetesítése következtében ekkorra megindul a falvak elnéptelenedése, és felgyorsul a szelektív migráció: „Az alacsony áron megszerezhető házak vonzóvá váltak azoknak, akik a nagyobb településeken, különösen a városokban nem tudtak tanácsi lakáshoz jutni, vagy piaci áron lakást vásárolni.” (Ladányi–Szelényi 2004:78.) Az aprófalvakba költözésnek (visszaszivárgásnak) Vági Gábor három típusát különíti el: 1. az elsőt a munkalehetőség motiválta: a tsz-ek, áfészek ipari szolgáltatási melléküzemágai olyan fiatalokat vonzottak ezekbe a falvakba, akik gyorsan szerettek volna pénzt felhalmozni, és ott-hont teremteni. 2. A második típus a gettósodás folyamatával írható le: az elöregedett és kiürült aprófalvakba szegény, főleg roma családok költöztek. 3. A harmadik típus pedig a második gazdaság erősödésével hozható kapcsolatba: a mezőgazdasági családi vállalkozások létrehozásának lehetősége vonzotta a falvakba az embereket (Vági 1991:71–72).

Az 1990-es évektől a faluba költözők nagyobb részét két fő, radikálisan eltérő motiváció mozgatta: az első, a klasszikus szuburbanizáció a városkörnyékek, városközeli falvak benépesítését jelenti. E típus főszereplői olyan társadalmi csoportok, amelyek továbbra is a városból élnek (oda járnak dolgozni, a gyerekeik oda járnak iskolába stb.), de megtehetik, hogy lakóhelyül természeti és rekreációs jellemzőik miatt értékes helyre költözzenek. A másik típusba a szociális indítékkal kiköltözők tartoznak, azok a szerény jövedelműek, akik a takarékosabb megélhetés reményében költöznek vidékre, olyan távolságra (50–100 kilométer), ahonnan vasúttal ingázhatnak városi munkahelyükre (Kovács 2003:56). Ugyanakkor az aprófalvakra továbbra is elsősorban a szociális vagy negatív migráció jellemző: a legszegényebb, városi ingatlanjukat fenntartani már nem tudó nyugdíjasok vagy többgyermekes családok költöznek az aprófalvakba (Virág 2007:143).

Kisebbségi létszámú, de a falusi migráció motivációinak szempontjából mégis lényeges a kiköltözés azon típusa, amelyet Szijártó Zsolt és munkatársai vizsgáltak a Balaton-felvidéken. Ez jellemzően olyan – Szijártó kifejezésével – független és rendszerkritikus értelmiségiek (művészek, festők, filmesek) kiköltözését jelentette, akiknek e lépése a krízis és az elvagyódás elképzeléseiből táplálkozott, és akik ily módon is egy ellenvilágot képeztek, szembenállásukat fejezték ki az adott politikai, társadalmi és kulturális rendszer alapértékeivel szemben (Szijártó 2002; 2007). Ilyen értelemben tehát nem gazdasági okok motiválták a költözést, hanem erkölcsi, kulturális vagy ideológiai érte-

lemben vett jobb élet kialakítása volt a cél, a migráció célpontját pedig hanyatlófélben lévő és megmentésre szoruló kulturális régióként értelmezték az odaköltözők (Pulay 2002:40).

A klasszikus szuburbanizációhoz vagy a visszaszivárgáshoz képest ugyancsak kevésbé számottevő, de annál érdekesebb a nyugat-európaiak 1990-es években meginduló, főként aprófalvakba irányuló élmény- vagy jóléti migrációja. Járosi Katalin vizsgálatának eredményei szerint ennek okai között találjuk az alacsony ingatlanárakat: a nyugati migránsok aktív kereső életszínvonalukat magyarországi kivándorlás révén nyugdíjas éveikben is meg tudják őrizni, vagy netán még emelni is. Ezek a nyugati migránsok távol akarnak élni a tömegetől és a tömegturizmus által megszállt helyektől. És a motivációik között szerepel az élményorientáltság is: az adott táj szépsége, egyéni elvárásaik és a környezet harmóniája, a házak belakhatósága. Céljuk a megtalált összhang konzerválása, kímélése és megtartása (Járosi 2007:190–193). Járosi Katalin megkülönbözteti a kétféle – klasszikus és jóléti – migrációt: szerinte a klasszikus migrációt a valamitől menekülés jellemzi, míg az élmény- és a jóléti migránsokat a valami felé való elmozdulás vágya motiválja (Járosi 2007:200).

Ugyanezzel a valami felé mozdulással jellemezhető az ökofalvak lakói is: erős városellenesség, el- és megtervezett, tudatos (városból) ki- és (ökofaluba) bevonulás, és saját világuk tudatos felépítése jellemzi az általam ismert ökoközösségeket.⁵ Előzményeiknek tekinthető az akkori táncház-, illetve zöldmozgalmakhoz szorosan kötődő, rendszerkritikus városi értelmiségieknek (de jellemzően nem művészeknek) aprófalvakba, például a Dél-Dunántúlra költözése az 1980-as években.⁶ Az ökofalvakba költözők is elsősorban a városi, értelmiségi réteghez tartoznak, annak egészen széles palettájáról jönnek (az informatikustól a vállalkozón keresztül a pedagógusig és az agrárértelmiségig), de – szemben a Balaton-felvidékre költözőkkel – viszonylag kevés művészt találunk közöttük. Motivációikat tekintve leginkább a többségitől eltérő, ökológiai elkötelezettségen alapuló életmód megteremtésének igénye különbözteti meg őket a többi, faluba irányuló migrációtól, amely igény nemcsak a környezethez való viszonyukban nyilvánul meg, hanem az egyéni és a közösségi lét minden aspektusát áthatja. Céljaikat tekintve pedig a modellszerep hangsúlyos felvállalásában térnek el más faluba költözéstől: céljuk – ahogyan az ökofalu-konceptiónál már vázoltam – nemcsak egy társadalmilag–gazdaságilag–környezetileg fenntartható életmód megvalósítása, hanem a tapasztalatok, a minta átadása is.

A rendszerváltás előtti környezeti mozgalmak

A magyar rendszerváltásban (és a többi közép-kelet-európai ország politikai rendszerében bekövetkezett változásban is) rendkívül jelentős szerepet játszottak a környezeti mozgalmak. Ennek elsődleges oka, hogy Magyarország környezeti állapota rendkívül rossz volt (Persányi 1993:144), amit azonban a hatalom gyakorlói tagadtak (mondván, hogy környezetszennyezés csak a kapitalista gazdasági rendszerekben alakul ki), és minden, a környezet védelmére irányuló megmozdulást – akár a rendőrség bevetésével is – elsöpörtek (Illés–Medgyesi 1998:138–139). Ennek ellenére az 1980-as években egyre erősödő alternatív társadalmi mozgalmak, szakadár csoportok által megfogalma-

zott problémák között hangsúlyos szerepet kaptak a környezeti problémák. Thomas Homer-Dixon a környezeti problémák és társadalmi konfliktusok kapcsán fogalmazza meg a magyar rendszerváltásra is igaz megállapítást: „[...] mivel az elnyomó rendszerekben a környezet gyakran egyike azoknak a nyilvános vitatémáknak, amelyekkel kapcsolatban a társadalom viszonylag akadálytalanul képes politikai aktivitást megszervezni, az ellenzéki csoportok gyakran nyúlnak a környezeti témákhoz a diskurzusok felélesztése végett.” (Homer-Dixon 2004:14) A környezeti problémák és a rendszerrel szembeni ellenállás Magyarországon is szorosan összekapcsolódott, a Duna-vízlépcső körüli vita pedig 1988 nyarán egyesítette a politikai ellenállási erőket, a párton belüli reformpárti kommunistákat és az egész környezeti mozgalmat (Persányi 1993:147). Az építkezés leállítása a rendszer összeomlásának szimbóluma lett (Illés–Medgyesi 1998:151; a vízlépcsővita szerepéhez a rendszerváltásban lásd még Harper 2005; Illés–Medgyesi 1998; Persányi 1993; Szirmai 1991; illetve Csillag Ádám *Dunaszauroszt* című filmjét, Csillag 1988).

A politikai és a környezetvédelmi ellenzék tehát szorosan összekapcsolódott, egyfelől azért, mert a környezetvédelmi mozgalom olyan magként funkcionált, amely politikailag aktív tagokat is magába tömörített, másfelől pedig azért, mert a környezetvédelem és a kialakuló ellenzék céljai egybeestek (Illés–Medgyesi 1998:148–150). Gyűrűfű ökofalu egyik alapítója, Borsos Béla is egyértelmű kapcsolatot lát a politikai változások és a magyarországi környezeti állapot, illetve a környezeti mozgalmak között: „Magyarországon a nyolcvanas évek politikai változásának egyik mozgatórugója az embereknek a környezetük állapotával kapcsolatos elégedetlensége volt. Aki kicsit is mélyebben elgondolkodott a környezetpusztító beruházások kiváltó okain és az alkalmazott technológiák káros voltán, hamar rájöhettek, hogy hatásos válasz a felvetett kérdésre csak akkor adható, ha rendszerszinten kívánjuk megreformálni a problémás társadalomfejlődési irányzatokat.” (Borsos et al. 2008) Borsos Béla – tanulmányomhoz fűzött megjegyzései között – később hozzátette: „A »rendszer«-szinten itt ökológiai és társadalmi, nem pedig politikai rendszert jelent. A zöldek mindig azt mondták, ők nem bal vagy jobb oldalon vannak, hanem elől. [...] valamiféle szelepnek tekintette a hatalom is, a zöldek is a környezetvédelmet, különösen a nyolcvanas évek második felében, ahol a rendszer teljes megkérdőjelezését nem politikai, hanem környezeti érvek tették »szalonképesebbé«. Ezt nagyon sok ember felismerte, és hatalmas tömegek lettek zöldek, akiknek semmi közük nem volt a környezetvédelemhez, csak a rendszertől akartak megszabadulni.” (Borsos Béla, 2008. november 17.)

Az ökofalvak alapítói, első lakói közül többen részt vettek (de legalábbis be-be-néztek, informálódtak) az 1980-as években létrejött és működő ökológiai mozgalmakban vagy környezetvédelmi témákkal is foglalkozó alternatív társadalmi mozgalmakban (Interdiszciplináris Diákkör, ELTE Természetvédelmi Klub, Duna Kör, Budapesti Műszaki Egyetem Zöld Kör, 405 Kör, 4:6:0 Békecsoport stb.). Az Interdiszciplináris Diákkör (ITDK) évente rendszeresen tábort szervezett, és működtette az *Információ Gyűjtő és Szolgáltató Műhelyt (IGYÉSZ)* – mindkettő fontos szerepet játszott az akkori társadalmi mozgalmakban. Kiemelt szerepük volt a rendszeres tájékoztatásban a különböző illegális, féllegális lapoknak és rendszeres kiadványoknak, amelyeken az alternatív környezetvédelmi mozgalom nagy generációja is nevelkedett. Ilyen volt például az ELTE Természetvédelmi Klub *Sajtószemléje*, az ITDK *Levélje* és a *Természetvédelem*,

a BME *Kari Papírja* és a *Kék Bolygó* (Illés–Medgyesi 1998:139–146; Maurer 1993), valamint idetartozott a rendszerváltáskor induló, a kapitalizmus és szocializmus melletti harmadik út lehetőségét fontolgató, és a rendszerváltás utáni csalódást tükröző lap, a *Harmadik Part* (*Harmadik Part teljességügyi értesítő*, 1989–1995), amelyben szintén megtaláljuk az ökofalvak alapítóinak írásait (például Borsos Béla, Kilián Imre, Varga Géza, Zaja Péter).

A Gyűrűfű-történet

Gyűrűfű ökofalu Magyarország déli részén, egy gyönyörű zselici (Baranya megye) völgy vízgyűjtő területén, erdős, bozótos, gyepes természeti környezetben, a Gyűrűfű Humánökológiai Rezervátum körülbelül 1100 hektáros területén helyezkedik el.

Gyűrűfű első említése a 13. századból való. A falu a török hódoltság alatt elnéptelenedett, a 17. század végén is csak néhány magyar család lakta. A 18. század elejére ismét elnéptelenedett. A közeli falvakból 1760-ban magyarok, 1769-től német családok érkeztek. A helységnévtár szerint 1926-ban 271, 1962-ben 193 lakója volt Gyűrűfűnek. Az 1960-as években kezdett – elsősorban a szocialista településpolitikára, az erőltetett körzetesítés hatására (szerepkör nélküli falunak nyilvánították, ami egyenlő volt a teljes ellehetetlenítéssel) – újra elnéptelenedni. Az egykori lakosok Pécsre és a szomszédos kisvárosokba, illetve községekbe költöztek (Borsos et al. 2007:62–63), tehát nem szóródtak szét, hanem viszonylagos közelségben, rokonsági körükön és a jól ismert tájegységen belül maradtak, ugyanakkor a településhierarchiában képesek voltak felfelé mobilizálódni (Havas 1980).

Egy aprófalun elnéptelenedésének története nem egyedülálló, Gyűrűfű az elemzők szerint azért vált mégis sokkal ismertebbé, „országos fogalomná” (Dunai 1998:1), és azért formálódott szimbolikus történetté, mert elnéptelenedésének folyamata valamelyest különbözött a többi kihalt aprófalutól. Gyűrűfűt az 1960-as évekig – a kevés kitelepítésnek és ezzel párhuzamosan a kevés beköltözésnek köszönhetően – elkerülte a környékre évtizedek óta jellemző lakosságcsere. Hogy mégis ez a falu néptelenedett el legelőször és szinte egyszerre, annak oka Havas Gábor és Juhász Pál szerint az, hogy a jómódú, öntudatos lakosság kollektív döntés eredményeképpen költözött el (Havas 1980; Juhász 2006). A kollektív döntés mögött az a sérelem állt, hogy sorban elvették intézményeiket, szerepkör nélküli faluként nem kaphattak építési engedélyt és a várva várt utat sem, a kezdetben helyi, majd összevont tsz-ben tudásukra, állattartásban messze híres tapasztalatukra nem tartottak igényt, ehelyett az állattartáshoz mit sem értő embereket hoztak a fejük fölé, akik a szemük láttára tették tönkre az addig virágzó mezőgazdaságot, állataikat stb. „Bizonytalannak látták a jövőt, és akkor összebe-széltek, összefogtak, és megkezdődött az elvándorlás.” (Havas–Schiffer 1983b:21) Az elköltözők minden mozdíthatót magukkal vittek, még az új házaikba beépíthető cserpeket, téglákat, ajtókat, ablakokat, villanykapcsolókat is. A visszaemlékezések szerint 1970 volt az utolsó év a régi Gyűrűfű történetében: ekkor derült ki, hogy az alsó tagozatos gyerekeket ősztől Ibfára, bentlakásos iskolába kell járatni. Erre a hírre az utolsó 37 lakó is feladta reményeit, és az év végére mindannyian elköltöztek. A falu 1974-ben szűnt meg hivatalosan létezni, ekkor egyesítették Ibfával Ibafa néven (Slach-

ta 2007:11; a falu elnéptelenedésének okait és folyamatát elemzi Borsos 2007: 57–67; Havas 1980; Slachta 2007).

Az ökofalu az 1990-es évek elején jött létre az akkorra már csak nyomaiban megmaradt falu helyén: 1990-ben találtak rá a helyszínre (ehhez lásd Kilián é. n.), 1991-ben kezdte meg az ökofalu létrehozását a Gyűrűfű Alapítvány, és 1993-ban vették meg a falu magját képező 174 hektáros területet (Borsos et al. 2007:49, 73–76). A városi értelmiségiekből álló alapítók már a rendszerváltás előtt is aktív tagjai voltak a hazai társadalmi és zöldmozgalmaknak, és volt némi tapasztalatuk a nyugati ökofalvokról, az ökológiai gazdálkodásról, az ökoépítészetről stb. Céljuk – Borsos Béla megfogalmazásában – „[...] egy decentralizált, autonóm közösség, egy posztindusztriális törzsi társadalom létrehozása volt, amely a hagyományos közösségektől elsősorban abban különbözik, hogy az információs forradalom teremtette csatornákon keresztül folyamatos kapcsolatban áll a külvilággal. Ugyanakkor érvényesíti a tradicionális közösségi struktúrák, a középkori falvak vagy törzsi társadalmak azon sajátosságát, hogy emberléptékű, zárt, áttekinthető világot teremt az egyéni és társadalmi tevékenységek számára, amelyben a szabályok és törvényszerűségek közvetlen módon, mindenki számára átlátható ok-okozati összefüggésben a rendszer lehető legtökéletesebb és leg-hosszabb ideig való fenntartását szolgálják.” (Borsos 1999:20)

Gyűrűfű ökofalu létrejöttét a helyszín megfontolt kiválasztása, alapos tervezés, előzetes kutatások és tanulmányok sora előzte meg (földtani és hidrogeológiai vizsgálatok, energetikai infrastruktúra, agroökológiai potenciál, a gazdálkodás lehetőségeinek felmérése stb.). A tervezés során figyelembe vették a magyar településszerkezetet (Kilián 1994) és a természetföldrajzi sajátosságokat egyaránt.

Az ökofalu jelenleg közigazgatásilag a közeli Ibfához tartozik, abban részönkormányzattal rendelkezik. Ennek keretében a Gyűrűfű Közhasznú Egyesület vállalta át a falugondnoki szolgálatot és a településrendezéssel kapcsolatos feladatokat. Emellett az egyesület oktatási és kulturális feladatokat lát el. Az ökofalu építését és működését rendezési terv határozza meg, ami szabályozza az építészeti kérdéseket, a földhasználatot, a környezetbarát gazdálkodási formákat. A betelepülés feltételeit és módját a Gyűrűfű Alapítvány határozza meg. A falu autóval vagy gyalog közelíthető meg egy kővel stabilizált, körülbelül három kilométeres úton. A falu a bokros-tanyás településtípust valósítja meg, ahol minden házhoz egyhektáros terület tartozik.⁷ A lakók többsége városból költözött ide (Budapest, Pécs, Komló, Székesfehérvár, Győr, Tatabánya, Hajdúböszörmény [Borsos 2007:81]). Jelenleg a falunak huszonhárom felnőtt lakosa van, akiknek egyik része helyben végzett munkából él meg, négyen pedig – kényszerűségből, mivel hosszas próbálkozás után sem tudták helyben kialakítani megélhetési forrásaikat – a közeli városokba járnak dolgozni. A helyben dolgozók falusi turizmusból és mezőgazdaságból keresik meg a kenyerüket, illetve informatikus szakemberként, könyvelőként otthon dolgoznak. A nők egy része gyest, illetve nyugdíjat kap. A közeli városokban dolgozók az egyetemi oktatásban, a kistérségi menedzsmentben és az egészségügyben állnak alkalmazásban. Jellemző, hogy az itt élők nagy része nem eredeti szakmájában dolgozik, hanem a helybeli megélhetést preferálva, a körülményekhez alkalmazkodva kerestek új megélhetési lehetőséget. Így – Borsos Béla adatai szerint – a képzettség és a megélhetést biztosító munka viszonya 2007-ben a következőképpen alakult: a huszonhárom felnőtt lakosból diplomás tizenkét fő, egyéb (szakmunkás,

betanított munkás stb.) tizenegy fő. Jelenleg szellemi foglalkozású öt fő, vegyes foglalkozású két fő, fizikai foglalkozású tizenhat fő (Borsos 2007:81). Mindez jól mutatja, hogy a korábbi, városi életüket teljesen felszámoló ökofalulakók számára az ideköltözés ezen a téren is gyökeres életformaváltással jár.

A falunak nincs saját iskolája, a gyerekek falubusszal járnak iskolába egy közeli kisvárosba. A háztartások az elektromos hálózat és a telefonvonalak révén kapcsolódnak még a központi rendszerekhez; fűtés, meleg víz és szennyvízkezelés tekintetében azonban önállóak, alternatív technológiákat használnak. Épületeiket az ökoépítészet alapelveit betartva építették fel (alapanyagok, tájolás, szennyvíz- és hulladékkezelés stb.), és az írásban is lefektetett alapelveknek megfelelően kizárólag biogazdálkodást folytatnak a falu területén. Gyűrűfű ökofalu tagja a nemzetközi ökofalu-közösségnek (GEN). Lakói táboraikban, tanfolyamaikon az ökológikus gondolkodás és életforma elméletét és gyakorlati megvalósítását egyaránt oktatják.⁸

A Gyűrűfű-történet mint szimbolikus tőke

Ahogy fent említettem, az ökofalu létrehozását alapos tervezés előzte meg. E tervezés fontos aspektusa volt a tervezett ökofalu helyén hajdan létezett Gyűrűfű falu megismerése. A projekt indításakor a szervezők teljes mértékben tudatában voltak annak, hogy amikor választásuk a hajdani Gyűrűfű falu területére esett, akkor egyfajta szimbolikus újjáéledés mozgatóivá váltak. Gyűrűfű a kollektív magyar intellektuális emlékezetben úgy élt, mint a hatalom áldozata, a településhalál jelképe, a kihalt aprófalú szimbóluma. Beluszky Pál már 1974-ben úgy használja Gyűrűfű nevét, mint az elnéptelenedő falvak szimbólumát („Soraikban minden bizonynal nem egy leendő »Gyűrűfű« húzódik meg.”, „Gyűrűfű ma még csak egy van, de már nem soká kell várni új »Gyűrűfűkre«.” (Beluszky 1974:7) Nagyon korán, rögtön az elnéptelenedést követő években megindulnak a Gyűrűfű-látogatások, és megjelennek a Gyűrűfű-életrajzok, a történetet jelképpé formáló szövegek. E szövegek narratív szervezőeleme a kihálás, a pusztulás, az eltűnés és a megrendülés: Sipos Gyula 1973-ban még álló házakat, de bennük fájó látványt – földön heverő fél pár cipőt, szétszórt szerszámokat, nyitva hagyott iskolai füzetet, kitépelt villanykapcsolót, felszedett padlót – írt le (Sipos 1985). Magyar László nyolc év után látogat vissza a – közben elnéptelenedett – faluba: „Ibafán vezet az út Gyűrűfűre. Korpádot elhagyva mélységes mély lesz a csend. Még a madár sem szól. [...] A második órában már jólesett volna valakivel találkozni. [...] Seholy egy útbaigazító templomtorony. S hiába füleltem, sehonnan sem hallatszott kutyaugatás vagy kakaskukorékolás. [...] A falu temetőjében a legtöbb keresztet derékig érő fű rejtje. De már itt is a község. Község? Még kísértetfalunak sem lehet nevezni, hiszen imitt-amott bukkan fel egy omladékos vályogfal. [...] Rossz az idén a szilva-termés, de az a kevés, ami megmaradt, kövérré hízott és mézédessé érett. Majdnem a számba ér, és azon tűnődöm, kiét is »lopkodom«: Jechékét? Vagy pedig a Ternaiékét? A baloldalt pirosuló édes alma már biztosan az utóbbiaké lesz. Ez is itt rohad, szedetlen.” (Magyar 1977:76)

És még huszonöt évvel később is él ez a jelképfunkció, és fennmarad a megrendülés: „November 28-án van 25 éve, hogy a 600 éves településről, a baranyai Gyűrűfűről az

utolsó család is elköltözött. Gyűrűfű neve gyászjelképe lett a magyar aprófalvaknak: jövők a halál.” (Leskó 1995:48⁹) „A 60-as 70-es évek fordulóján országos sokkot váltott ki, amikor híre ment, hogy a csöppnyi baranyai falut, Gyűrűfűt otthagya utolsó lakója is. A falu elnéptelenedett, ezt oly nehéz volt tudomásul venni, hogy máig felelmegetjük, változatlanul mély megrendültséggel, [...] Gyűrűfűt immár negyedszázados gyász kíséri [...] A negyedszázada elnéptelenedett Gyűrűfűből mára semmi sem maradt. Az enyészeté lett ott minden. Gyűrűfű már nincs, most már csak a nosztalgia őrzi emlékét.” (Egy kipusztult 1996:8)

A falu a magyar kultúrában (is) az anyafölddel és a hazával azonosítódik, így a romantikus-hazafias ideák mentén falusiaként elképzelt Magyarországon az aprófalvak elpusztítása patrióta érzelmeket kavart föl.¹⁰ Gyűrűfű története tehát számos korabeli újságcikk és egy dokumentumfilm (Magyar J.: *Az elnémult falu*, 1971) hatására – Krista Harper amerikai antropológus kifejezésével élve – egyfajta társadalmi mozgalom-eposszá (*social movement epic*) vált (Harper 2005:222¹¹). A kihalt falu helye pedig emlékhellyé és ellenállási térré lett, a hatalommal szembeni passzív ellenállás zárandokhelyeként funkcionált, amiről szóbeli beszámolók, írásos források (lásd például Sipos 1985; Magyar 1977) és fotók is tanúskodnak.¹² A falurombolás ellen nyilvánosan nem lehetett fellépni, de el lehetett siratni a kihalt Gyűrűfűt – és rajta keresztül a hasonló sorsú falvakat – cikkekkkel, dokumentumfilmmel és az elhagyott falu pusztulásának nyomon követésével. „Leginkább egy, a *Mozgó Világban* megjelent írás okán kerültünk oda, de jóval később, így – mivel útikalauz nem volt – csak nagyon keveset láttunk a maradványokból.” (Idézet egy visszaemlékezésből.)

Véleményem szerint Gyűrűfűre is tökéletesen igaz, hogy a különböző társadalmi csoportok különböző jelentésekkel ruháznak fel egy adott teret, és ezen a helyen a hatalom és az ellenállás viszonyai találkoznak (Mező 2000:130), akkor ez a tér ellenállási térként működhet, ahol – Gyűrűfű esetében – a falut értéktelennek ítélő és elpusztító hatalom és a hatalom ellenében az elnéptelenedett falut szimbólummá emelő ellenállás „találkozik” egymással.¹³ Egyénileg kifejezett ellenállásról van itt szó, hiszen Gyűrűfűre – tudtommal – soha nem szerveztek csoportos megmozdulást, látogatást, a(z) elsősorban) értelmiségi réteg tagjai egyénileg, néhány fős baráti vagy családi társaságban látogatták meg az elhagyott falu romjait. Ugyanakkor az egyéni utakat (legalábbis azokat, amelyek motivációját én ismerem) egyértelműen az aktuális államhatalomról való közös gondolkodás, az 1970–1980-as évek formálódó ellenállása motiválta: „A zárandokhely részben a temető, ahova a hozzátartozók rendszeresen kijártak, a normálisan gondolkodó értelmiségiek számára pedig »virtuális zárandokhely« lett Gyűrűfű.” (Idézet egy visszaemlékezésből.) Nem látványos ellenállási akciókról volt itt szó, hanem olyan ellenállási tér létrehozásáról, amelynek megalkotása során a kihalt falu egyfajta kulturális jelentéssel, emlékekkel és az odautazással kifejezett egyet nem értéssel, ellenállással töltődött fel (ehhez lásd Mező 2000:130). A zárandokok a kihalt faluban a hatalom kísérteteivel és Gyűrűfű szimbolikus jelentésével találkoztak újra és újra.

A hatalomnak kiszolgáltatott hajdani falu helyén egy, az aktuális trendekkel (városiasodás, városba költözés, fogyasztói társadalom, környezethez való viszonyulás stb.) szemben haladó közösség próbált megtelepedni. Az önfenntartó, nehezen megközelíthető és ezért nehezen ellenőrizhető és befolyásolható falusi lét az államszocializmus

idején a hatalom számára nemkívánatos volt, az ott élők számára pedig – tudatosan, felülről kialakított körülmények hatására, a falu ellehetetlenülése folytán – nem élhetővé vált. Az öfenntartó, nehezen megközelíthető ökofalu intézménye nem kevésbé zavarba ejtő az aktuális hatalmi diskurzusok számára, különösen akkor, ha azt látjuk: az ökofalvak lakói pontosan azért költöznek Gyűrűfűre, amiért régi lakói elhagyták azt: a városoktól való távolsága, viszonylag nehezen megközelíthető volta, kicsi, zsákfalujellege, infrastruktúrájának hiányosságai, érintetlen természeti környezete miatt.

Az ökofalu megálmodói tehát tudatában voltak a régi Gyűrűfű szimbolikus jelentésének, és ezt a szimbolikus tőkét integrálták az ökofalu létrehozásába és egyben saját, a hatalomról való gondolkodásuk kifejezésébe. Ahogyan az egyik alapító megfogalmazta: „Úgy gondoltuk, hogy a régi Gyűrűfű szimbolikus erejét megfordíthatjuk: korábban a halál és a pusztulás szimbóluma, most az életé és az újjászületésé. Meghalt Gyűrűfű, éljen az új Gyűrűfű!” Halál és élet, kipusztulás és feltámadás dichotómiája számos más Gyűrűfűről szóló szövegben is megjelent: *Újjászülethet Gyűrűfű, a faluhalál egykori jelképe* (újságcím, Magyar Nemzet, 1995. november 9.), *Egy kipusztult falu újjászületik* (újságcím, Dunántúli Napló, 1996. január 23.), *Romon virág* (Fuszenecker Ferenc filmje, é. n.), „A halál negyedszázados évfordulóján az élet üzen Gyűrűfűről” (Szabad Föld, 1995. november 28.). „Gyűrűfű a településfalál jelképe 25 éve. Lesz-e a település-születésé is?” (Leskó 1995:8), „Az utóbbi időkben újra meg újra elhangzik e név: Gyűrűfű. Még mindig a hajdani megrendüléstől kísértén, ám új időszerűséggel áthatva. [...] A halál negyedszázados évfordulóján az élet üzen Gyűrűfűről.” (Egy kipusztult 1996:8)

A környezeti mozgalmak (más mozgalmakkal egyetemben) akkor válhatnak sikeresé, ha képesek olyan szimbólumot találni, amely melléjük állítja a társadalom megcélzott szegmenseit.¹⁴ Gyűrűfű esetében – természetesen a speciális ökofaluterv érdekessége, vonzereje mellett – a már létező, aktív potenciállal bíró szimbólum (újra) hasznosítása sikeresnek bizonyult, az ökofalu-kísérletet a kezdetektől nagy figyelem kísérte mind a média, mind a civil társadalom részéről. Ráadásul az új telepések küzdelme a bürokráciával, a merev és egyre bonyolultabb szabályokkal hasonlított a régi gyűrűfűiek küzdelméhez, amikor szép lassan elfogytak alóluk az utak, a közintézmények és a munkalehetőségek. Bár mind a régi, mind az új Gyűrűfű alávetett, hatalom nélküli az uralkodó társadalmi diskurzusokhoz képest (a régi falu az államszocializmus, az ökofalu a fogyasztói társadalom diskurzusaihoz képest), az ökofalu mégis képes volt egy „elnémított csoportot” (vagy inkább: egy elnémításra szánt csoportot) újra bevonni a társadalmi nyilvánosságba, másfelől ennek segítségével önmagát is láthatóbbá tenni.

Az ökofalu lakói a régi és az új Gyűrűfűt sokféle módon összekapcsolták, a régi Gyűrűfű szimbolikus jelentését verbális megnyilatkozásaikba és az ökofalu nyilvános tereibe egyaránt integrálták.¹⁵ Az előbbire az alapítók cikkein, tanulmányain túl az olyan erős emocionális erővel bíró sajtócímek és szlogenek szolgálnak kitűnő példával, mint az előbb már említett *Meghalt Gyűrűfű – éljen Gyűrűfű*, a *Romon virág* vagy Novák László dokumentumfilm-sorozatának címe, az *Elsodort falvak* (Novák 2006).

Igazán hatékonyan azonban a helyszínen működik az emlékezés fenntartása. Ha valaki végigmegy ma az ökofalun, több helyen is találkozik a kihalt falu emlékeivel, megalkotott nyomaival: így például tábla jelzi a falu régi főterének helyét, másutt szín-

tén tábla jelzi a falu utolsó házának utolsó nyomait. Megalkotott nyomoknak tekintem ezeket, mert a figyelemfelhívó táblák segítségével nélkül avatatlan tekintet egyáltalán nem venné észre sem a teret, sem a ház maradványait. A régi falu egyetlen, mindenki számára jól látható nyoma a temető. A régi lakók még eljönnek rendbe tenni hozzátartozóik sírját, így ez az a hely, ahol a régi falu még élő lakosai és az új lakók találkozhatnak. Az ökofalut bemutató séták magától értetődő része e helyek megmutatása, és a régi Gyűrűfűre való folyamatosan utalás, reflektálás.¹⁶ Az ideérkezők többsége maga is hallott, és sokat kérdez a régi faluról,¹⁷ ami – tapasztalataim szerint – újabb és újabb történeteket, saját emlékeket hív elő a sétát vezető helybeliekből: elmesélik, milyen tárgyakat, építőanyagokat találtak az építkezéskor; a régi lakók segítségével hogyan keresték meg és vonták használatba a régi kutakat stb. A régi és az új falu ily módon is összekapcsolódik, a régi (szimbolikusan és valósan is) beépül az újba; a régi falut megmutató táblák és történetek, illetve az új falu házai között sétáló idegen egyszerre jár a múltban és jelenben.¹⁸ A múlt és a jelen összekapcsolása és megalkotása minden ilyen alkalommal újra és újra megtörténik: egyik ottjártamkor egy csoport tagjaként érkeztem, és a csoportban olyanok is eljöttek, akik még a nyolcvanas években, tehát a két Gyűrűfű létezése közötti időszakban jártak a területen. Az ő leírásaik az akkori faluról (például a házak, a kertek, a gyümölcsösök akkori állapota stb.) szintén beépültek a helyszínen kialakuló Gyűrűfű-történetbe. Ennek fontos aspektusa, hogy ők maguk akkor és most hogyan és miért kerültek Gyűrűfűre – ami azt mutatja, hogy a kihalt falu emléke folyamatosan élt a magyar értelmiségi réteg emlékezetében, és ez a fenntartott emlékezet is hozzájárult ahhoz, hogy Gyűrűfű ma azt jelenti, amit.

Gyűrűfű újjáélesztése tehát a győzelem kifejezésének tekinthető a hajdani falupusztító hatalom, a szocialista állam felett (pontosan azok részéről, akik valamilyen módon küzdöttek e rendszer összeomlásáért). Gyűrűfű ugyanakkor a szembenállás kifejezése is a jelenkori „vadkapitalista” berendezkedéssel és az aktuális hatalmi diskurzusokkal szemben, lakói szembehelyezkednek a globalizáció negatív hatásaival, a fogyasztói társadalommal, az erőltetett/elvárt gazdasági növekedés ideáljával, a városiasodással, a környezetpusztítással.

A Gyűrűfű-történet értelmezése

Elmondhatjuk tehát, hogy amiként a zöldmozgalmak – illegális – alternatívát kínáltak a hivatalos kultúrához képest a rendszerváltás előtt, úgy most ugyanezt jelentik a jelenlegi hatalmat legitimáló bürokráciával és diskurzussal, a normalizált társadalommal szemben.¹⁹ Az ökofalu-alapítók szocializmussal szembeni ellenállása átalakult a „vadkapitalizmussal” szembeni ellenállássá, csak éppen más eszközökkel: a szocializmus idején aktív földalatti politikai tevékenységgel, a rendszerváltást követő csalódás után pedig egyfajta kivonulással. Pontosabban – az ökofalusiak interpretálásában – bevonulással, aminek hangsúlyozása nélkülözhetetlen a Gyűrűfű-szimbólum felhasználásának megértéséhez is. Amit ugyanis a hétköznapi nyelv és a társadalomtudomány kivonulásnak nevez, arra az ökofalulakók sokkal inkább bevonulásként tekintenek: „Kiszálltunk, elmentünk és nem szeretünk még vendégként sem visszajönni. Nem az isten háta mögül szólunk, hanem az Isten színe előtt, az Isten tenyeréről.” (Kilián 1991)

Ez pedig válasz arra a Szabó Máté által felvetett problémára is, miszerint a társadalmi mozgalmak „negatív” funkcióját, a tiltakozást, a kritizált rendszer lebontását célzó destrukciós potenciált nagyon nehéz konstruktív irányba továbbfejleszteni. Az ökofalvak lakói a kivonulás (bevonulás) mellett – és legfőképpen – egy lehetséges életmód-alternatíva felkínálásával szállnak szembe a jelenlegi aktuális társadalmi-gazdasági berendezkedéssel. „Tulajdonképpen az egész kísérletnek ez volt a legfontosabb indítéka már a kezdet kezdetén is: pozitív választ adni, nem csak mindig tiltakozni.” (Borsos Béla megjegyzése, 2008. november 17.) Ennek pedig nagyon fontos eleme a Gyűrűfű-szimbólum használata, amely a megvalósított újjáéledés példájával megvalósítható alternatívát, egy – az aktuális szociokulturális trendekkel szembeni – másik út lehetőségességét hivatott igazolni és megerősíteni.

JEGYZETEK

1. A tanulmány az OTKA F68244 számú támogatásával jött létre.
2. Az ökofalu-definíciókhoz lásd Borsos Béla összefoglalását, Borsos 2007:22–26.
Az ökofalvak jól illenek a humán geográfia (human geography) úgynevezett autonóm geográfiák (autonomous geographies) kategóriájába. Az autonóm geográfia olyan tér, ahol „az emberek az ellenállás és a teremtés eszközeivel nem kapitalista, egalitárius és szolidarisztikus politikai, társadalmi és gazdasági szervezeti formát kívánnak létrehozni” (Pickerill–Chatterton 2006:730).
3. Utopian fugitives – az amerikai politológus, Karen Litfin kifejezése (Litfin 2008).
4. Hogy ezek közül melyik tekinthető valóban ökofalunak, elsősorban definíció kérdése.
5. Érdemes behelyezni az ökofalvakat abba a csoportosításba, amelyet Szijártó Zsolt hozott létre háromfajta térstruktúra, térgyakorlat ábrázolására (Szijártó 2007:170). Szemlélete miatt leginkább a belső-somogyi példa mellé helyezhetnénk az ökofalvakat. Ennek jellemzője: a térnaturalizáció, azaz a tér olyan szemléletmódja, ahol fontos szerepet kap az ökológia, a természetvédelem; a biológiai diverzitás kulcsfogalom, a tér úgy jelenik meg, mint „biológiai élőhelyek egymásmellettsége”, cél ezek megvédése az emberi beavatkozástól; a gazdaság szférájában elsősorban a természetközeli gazdálkodásmódot, a turizmusban pedig az ökoturizmust preferálják (Szijártó 2007:167–168). Ugyanakkor az ökofalvakra jellemző a Balaton-felvidék néhány jellegzetes eleme is, így például az ideológiai alapok egy része, az ellenvilág képzése, a közösségi jellegű térhasználat, a régi/új ünnepek létrehozása.
6. A táncházmozgalom és a rendszerkritika kapcsolatához lásd Taylor 2008.
7. Gyűrűfű településkonceptiójához lásd Kilián 1994.
8. Gyűrűfű jelenlegi működéséhez lásd Borsos 2007 és Hári 2008.
9. Az újságíró a folytatásban békés háborúként jellemzi Gyűrűfű újjáéledését: „A Gyűrűfű hadművelet a világ legbékésebb háborújának ígérkezik: visszahódítani a területet a »dzsungeltől«.” (Leskó 1995:8.)
10. Krista Harper a tiszai ciánszennyezés kapcsán állapítja meg ugyanezt: „A szennyezés patrióta érzelmek áradását idézte elő Magyarországon.” (Harper 2005:221) Becze Szabolcs pedig egy baszk példa elemzése, egy duzzasztó építése miatt kilakoltatásra ítélt falvak körül kialakult ellenállási mozgalom kapcsán mutatja meg, hogyan bukkan fel a patrióta zöngé, a lokális értelemben vett ökológiai patriotizmus a helyzetet értelmező interpretációk között, és hogyan nyúlik át a lokális kultúra védelmének problematikája egy tágabb értelmezést jelentő kontextusba (Becze 2006).

11. Krista Harper a Bős–Nagymaros körüli történeteket nevezi társadalmimozgalom-eposznak (social movement epic), amely egy olyan időszakban zajlott le, mely azóta a rendszerváltást szimbolizáló történelmi korszakká (historical epoch) vált (Harper 2005:222).
12. Lásd például <http://www.kia.hu/konyvtar/zala/gyurufu.htm>.
13. A történelmi diszkontinuitások, radikális törések (például 1945 következményei, az 1960-as évek – a falu kihalása, rendszerváltás – az ökofalu létrejötte) itt is ugyanúgy fellelhetők, mint a Szijártó Zsolt által az emlékezhelyek problematikájának kontextusában vizsgált másik somogyi táj esetében (Szijártó 2004). Gyűrűfű is „az emlékezés rétegeiből összeálló táj” (Schama, idézi Szijártó 2004:261), aminek rétegei, sémái újrahaznosulnak a gyűrűfűi ökofalu-történetben.
14. A Bős–Nagymaros-ügy kapcsán állapítja meg Krista Harper (2005:226).
15. A kulturális kontextusok felhasználása, integrálása általában is jellemző a társadalmi mozgalmakra: „A tudásviszonyokat tekintve a társadalmi mozgalmak olyan gyakorlatokat testesítenek meg, melyek sajátosan ráépülnek a helyi kulturális kontextusokra. Gyakran képviselnek közösségen belüli mindennapi szokásokban elmerült szimbolikus és informális kapcsolatokat; különböző belső és társadalmi rítusokat, alternatív jelentésszerkezeteket, valamint az észlelés, elnevezés és cselekvés különböző módjait.” (Melucci 1989, idézi Mező 2000:127) A tér mint (ellenállási) kulturális kontextus felhasználása szintén általános jellemzője a társadalmi mozgalmaknak: „Az ellenállás a mozgalmat a térrel hozza kapcsolatba: egy teret lehet igényelni, megvédeni, stratégiaileg felhasználni vagy elhagyni.” (Mező 2000:130)
16. 2007 óta működik a Szent László tanösvény, aminek egyik megállója a régi falut mutatja be (<http://www.gyurufu.hu/content/szent-laszlo-tanosveny>).
17. „A motiváció [a kihalt falu hetvenes évekbeli meglátogatásának motivációja] a szociográfiai érdeklődésből adódott, de mélyebben nem ástuk bele anno magunkat, így a múltkori látogatásunkkor [2008] többet tudtam meg a koncepcióról.” (Idézet egy visszaemlékezésből.)
18. És a jövőben – hiszen a falu lakói szerint ilyen helyeken lehet biztos jövőt építeni az esetleges környezeti, társadalmi katasztrófák esetén.
19. És tulajdonképpen magával a vidékkel, a magyar falu jelenlegi törekvéseivel is szembehelyezkedik. Ahogyan azt a Gyűrűfű-alapító Borsos Béla is megfogalmazta: az ökofalu tulajdonképpen a lemaradt, rurális térségben egy „beléhelyezett mesterséges test” (Borsos 2007:39). Nem gondolják azt sem, hogy ökofaluban élni mindenki számára megfelelő, megvalósítható perspektíva, vagy hogy az ökofalvak megválthatják a magyar vidéket. Csupán egy lehetséges alternatívát kínálnak, aminek bizonyos elemei modellként szolgálhatnak a magyar falvak számára (ilyen például a minőségi termelésre átállást preferáló uniós agrárpolitikai stratégiának megfelelő ökogazdálkodás, a tájba illő gazdálkodás, a központi rendszerekről leváló, önálló, természetbarát és takarékos energiafelhasználás, a helyi források hatékonyabb felhasználása stb.).

IRODALOM

AUSTIN, SUE

1993 Tuggelite – Sweden's Oldest 'Ecological Village'. In *Rebuilding Communities. Experiences and Experiments in Europe*. Vithal Rajan, ed. 239–251. Totnes: Green Books.

BECZE SZABOLCS

2006 Etnoökológia, ökonacionalizmus vagy lokális mozgalmi environmentalista gondolkodás? A baszk nacionalizmus és az ökológiai akcionalizmus egy esete. *Anthropolis* 3(1):104–115.

BELUSZKY PÁL

1974 Gyűrűfű és ami következik. Elkerülhető-e a kistalvak pusztulása? Magyar Hírlap, 1974. június 15.:7.

BORSOS BÉLA

1999 Gyűrűfű: egy ökofalu építésének problémái. Ökotáj 22: 19–24. Internetcím: <http://www.okotaj.hu/szamok/22/varos3.html>. (Letöltés: 2004.szeptember 1-én.)

2007 Az ökofalu koncepciója és helye a fenntartható település- és vidékfejlesztésben. PhD-értekezés, kézirat. Pécs: PTE Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola.

BORSOS BÉLA et al.

1998 Ötletek a fenntartható vidékfejlesztési programok tervezéséhez. Budapest: CEEWEB.

2008 Az ökofalu koncepciója. Internetcím: <http://www.gyurufu.eu/default.php?mod=okofalu>. (Letöltés: 2008. november 4-én.)

CASTREJÓN, CARMEN

2007 A simple life? The symbolic significance of environmentalism in the construction of a community. Case study in the ecovillage of Las Nubes in Veracruz, Mexico. Tromsø: University of Tromsø.

DICZHÁZI BERTALAN

1985 Öt éves a 405 Kör. 1980–85. Budapest: Budapesti Műszaki Egyetem Martos Flóra Kollégium. BME KISZ Bizottsága.

DUNAI IMRE

1998 Zártkörű paradicsom. Új Dunántúli Napló 1998. június 8.:1.

Egy kipusztult

1996 „Egy kipusztult falu újjászületik”. Ez a „Gyűrűfű” nem „az” a Gyűrűfű. Dunántúli Napló, 1996. január 23.:8.

ENYEDY GYÖRGY

1980 Falvaink sorsa. Budapest: Magvető.

FARKAS JUDIT

n. d. „Krisna egyik kertje”. Hit-orientált életmód és környezet-átalakítás Somogyvámoson. In Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében. Andrásfalvy Bertalan, szerk. Budapest: L'Harmattan – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék. (Megjelenés alatt.)

FISCHER, DUNCAN

1993 The Emergence of the Environmental Movement in Eastern Europe and Its Role in the Revolutions of 1989. In Environmental Action in Eastern Europe. Responses to Crisis. Barbara Jancar-Webster, ed. 89–113. New York: M. E. Sharpe.

GRÁFIK IMRE

2000 Ökoturizmus. In Turizmus és kommunikáció. Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt, szerk. 96–111. Budapest–Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék. /Tabula-könyvek, 1./

HARALDSSON, HÖRDUR

1998 Is Ecological Living in Sweden Different from Conventional Living? – A Case Study of the Ecological Village Toarp and the Conventional Town Oxie in South Sweden. Internetcím: http://www.lumes.lu.se/database/alumni/97.98/theses/haraldsson_hördur.pdf. (Letöltés: 2007. november 12-én.)

HÁRI BEÁTA

2008 Magyarországi ökofalvak fenntarthatósági jellemzése és értékelése, továbbá területfejlesztési szempontú vizsgálatuk. Diplomamunka, ELTE TTK Földrajz- és Földtudományi Intézet, Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék.

HARPER, KRISTA

2005 „Wild Capitalism” and „Ecocolonialism”: A Tale of Two Rivers. *American Anthropologist* 107(2):221–233.

HAVAS GÁBOR

1980 Ibafa. *Kultúra és Közösség* 1:17–33.

HAVAS GÁBOR – SCHIFFER PÉTER

1983a „A koncepciók születtek egymás után ...” 1. *Kritika* 3:21–30.

1983b „A koncepciók születtek egymás után ...” 2. *Kritika* 4:27–30.

HOLLÓS LÁSZLÓ

1988 Ökológiai mozgalmak '88. Ifjúsági Szemle 6. Internetcím: www.foek.hu/zsibongo/90elotti/cik/hollos.htm. (Letöltés: 2008. október 30-án.)

HOMER-DIXON, THOMAS F.

2004 *Környezet, szűkösség, erőszak*. Budapest: Typotex.

ILLÉS ZOLTÁN – MEDGYESI BALÁZS

1998 A környezet- és természetvédelmi mozgalom szerepe a rendszerváltásban. *In* Janus-arcú rendszerváltás. Schmidt Mária – Tóth Gy. László, szerk. 136–157. Budapest: Kairosz.

JACKSON, HILDUR – SVENSSON, KAREN, ed.

2002 *Ecovillage living. Restoring the Earth and Her People*. Totnes, UK: Gaia Trust – Green Books.

JÁROSI KATALIN

2007 Rezinenciaturizmus, élmény- és jóléti migráció. *In* Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. Kovács Éva, szerk. 186–202. Budapest: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

JOUHKI, JUKKA

2006 *Imagining the Other. Orientalism and Occidentalism in Tamil-Nadu Relations in South India*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

JUHÁSZ PÁL

2006 *Emberek és intézmények. Két zsákutca az agráriumban*. Budapest: Új Mandátum – Jelenkutató Alapítvány.

KASPER, DEBBIE VAN SCHYNDEL

2008 Redefining Community in the Ecovillage. *Human Ecology* 15(1):12–24.

KILIÁN IMRE

1991 Kedves Harmadik Part! Harmadik Part 7. Internetcím: <http://bocs.hu/3part/kilian-02-07.htm>. (Letöltés: 2008. október 31-én.)

1994 Gyűrűfű reinkarnációja. Építészet és településtervezés. Környezetbarát építés konferencia. Előadás, kézirat. Budapest.

é. n. Álmodás és ébredés. (Kirándulás a másik Magyarországon.) Internetcím: http://www.artifact.hu/~fattila/gyurufu/documents/cseresznyeskert/almodas_ebredes.rtf. (Letöltés: 2008. október 31-én.)

KIRBY, ANDY

2003 Redefining social environmental relations at the ecovillage at Ithaca: A case study. *Environmental Psychology* 23:323–332.

KOVÁCS KATALIN

2003 Vidéki kaleidoszkóp: eltérő esélyek, eltérő remények az uniós csatlakozás előtti falusi Magyarországon. In *A vidék Magyarországon az EU-csatlakozás előtt*. 6. Falukonferencia. Kovács Teréz, szerk. 53–66. Pécs: MTA RKK – MRTT.

LADÁNYI JÁNOS – SZELÉNYI IVÁN

2004 *A kirekesztettség változó formái*. Budapest: Napvilág.

LESKÓ LÁSZLÓ

1995 Gyűrűfű: kisarjad? Telepesek a zselici rengetegben. *Szabad Föld* 51(48):8.

LITFIN, KAREN

2008 The Global Ecovillage Movement as a Systems-Theoretic Knowledge Community. Internetcím: http://www.polisci.washington.edu/direct/faculty_bio/Vita/litfin2007.doc. (Letöltés: 2007. május.)

MAGYAR LÁSZLÓ

1977 *Ibafa*. *Valóság* 2:73–80.

MAURER GYÖRGY

1993 Átkelés a harmadik Part felé. Internetcím: <http://bocs.hu/3part/lev-lap-tort.htm>. (Letöltés: 2008. november 1-jén.)

MEZŐ FERENC

2000 Ellenállási területek a társadalomban. *Szociológiai Szemle* 4:125–135. Internetcím: <http://www.socio.mta.hu/mszt/20004/mezo.htm>. (Letöltés: 2008. augusztus 26-án.)

PATAKI GYÖRGY – TAKÁCS SÁNTA ANDRÁS, SZERK.

2004 *Természet és gazdaság*. Budapest: Typotex.

PERSÁNYI, MIKLÓS

1993 Red Pollution, Green Evolution, Revolution in Hungary. Environmentalists and Societal Transition. *In* Environmental Action in Eastern Europe. Responses to Crisis. Barbara Jancar-Webster, ed. 134–157. London: M. E. Sharpe.

PICKERILL, JENNY – CHATTERTON, PAUL

2006 Notes towards autonomous geographies: creation, resistance and self-management as survival tactics. *Progress in Human Geography*, 30(6):730–746. Internetcím: <http://phg.sagepub.com/cgi/content/abstract/30/6/730>. (Letöltés: 2008. május 28-án.)

PULAY GERGŐ

2002 „Leköltöztem vidékre ...” *In* Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéből. Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt, szerk. 40–54. Budapest: Néprajzi Múzeum. /Tabula-könyvek, 3./

SIPOS GYULA

1985 Gyűrűfű – 1973. *In* Falusi Magyarország antológia. Rádics József, szerk. 447–453. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó.

SLACHTA KRISZTINA

2007 A központosított településpolitikai intézkedések eredménye: Gyűrűfű elnéptelenedésének okai. Kézirat. Pécs.

SÓLYOM LÁSZLÓ – SZABÓ MÁTÉ, SZERK.

1988 A zöld hullám. Olvasókönyv a környezetvédelmi társadalmi mozgalmakról. Budapest: ELTE.

SZABÓ MÁTÉ

1992 Ökológiai utópia. *In* uő: Társadalmi mozgalom és politikai változás: a zöldek. 11–37. H. n.: k. n.

1993 Alternatív mozgalmak Magyarországon. Budapest: Gondolat.

2001 Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás – történeti és összehasonlító perspektívában. Budapest: Rejtjel.

SZIJÁRTÓ ZSOLT

2002 Turizmus és regionalizmus a Káli medencében. Egy kutatás tapasztalatai. *In* Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéből. Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt, szerk. 7–21. Budapest: Néprajzi Múzeum. /Tabula-könyvek, 3./

2004 Tájkép és emlékkép – az emlékezhelyek problematikája. Szabó Marianna *Kakuszta* című installációja kapcsán. *Tabula* 7(2):253–266.

2007 Tér, kultúra, kommunikáció. *In* Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. Kovács Éva, szerk. 160–175. Budapest: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

SZIRMAI VIKTÓRIA

1991 Ökológiai társadalmi mozgalmaink. *Valóság* 10:34–42.

1997 Protection of the environment and the position of green movements in Hungary. *In* Environmental and Housing Movements. Grassroots Experience in Hungary, Russia and Estonia. Katy Lánd-Pickvance – Nick Manning – Chris Pickvance, eds. 23–88. England: Avebury.

TAYLOR, BRON RAYMOND, ED.

1995 Ecological Resistance Movements. The Global Emergence of Radical and Popular Environmentalism. New York: State University of New York Press.

TAYLOR, MARY N.

2008 The politics of culture: folk critique and transformation of the state in Hungary. Dissertation, The City University of New York.

VÁGI GÁBOR

1991 „A reformideológia szelleme” és az aprófalvak. *In* uó: Magunk, Uraim. Válogatott írások településekről, tanácsokról, önkormányzatokról. 63–121. Budapest: Gondolat.

VIRÁG TÜNDE

2007 Migrációs folyamatok az aprófalvakban. *In* Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. Kovács Éva, szerk. 134–146. Budapest: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

TOVÁBBI FELHASZNÁLT INTERNETES FORRÁSOK:

<http://www.kia.hu/konyvtar/zala/gyurufu.htm>

www.gen.ecovillage.org

www.gyurufu.eu

www.gyurufu.hu

<http://www.gyurufu.hu/content/szent-laszlo-tanosveny>

FILMEK

CSILLAG ÁDÁM

1988 Dunaszaurusz. Dokumentumfilm.

FUSZENECKER FERENC

é. n. Romon virág. Dokumentumfilm.

MAGYAR JÁNOS

1971 Az elnémult falu. Dokumentumfilm.

NOVÁK LÁSZLÓ

2006 Elsodort falvak. Gyűrűfű és Visnyeszéplak – kitelepülők. Dokumentumfilm.

JUDIT FARKAS

”Gyűrűfű is dead – Gyűrűfű is alive!”

A village story as a symbol and its (re)use

This paper is based on an on-going research that focuses on ecovillages in Hungary, which are analysed from an anthropological point of view. Ecovillages are not seldom as topics in case study analyses and more general investigations in social sciences and some of their aspects appear also in Hungarian researches. Analysis of ecovillages' economy might play an important role in ecological economy and it may also contribute to the discourse concerning ecological movements and sustainable development. It will be dealt with the question of what kind of roles may play tradition and the invention of tradition in all of these processes. In the article the author main interest is in one aspect of Gyűrűfű as an ecovillage in Hungary: how did the founders of the new ecovillage connect the history of the old, desolated village Gyűrűfű with the new one.